

บทที่ 5

บทสรุป

การวิจัย เรื่อง แบบแผนและปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข: ศึกษาเฉพาะกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research) โดยวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1. เพื่อศึกษาถึงแบบแผนของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุข 2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยด้านต่างๆที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขในกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 และ 3. เพื่อเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกิดขบวนการทางสังคมที่สำคัญในสังคมไทย ซึ่งขอบเขตในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขที่ปฏิบัติงานในโรงพยาบาล ซึ่งเป็นโรงเรียนแพทย์ที่สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย และสภากาชาดไทย จำนวน 300 ราย และการเลือกตัวอย่างใช้วิธีการเลือกแบบหลายขั้นตอน (Multi stage Sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วยแบบสอบถามและแนวการสัมภาษณ์ และใช้วิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพ โดยที่วิธีการเชิงปริมาณใช้วิธีการสอบถามตามแบบสอบถาม ส่วนวิธีการเชิงคุณภาพเป็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (Indepth interview) จากกลุ่มผู้นำของบุคลากรทางการแพทย์รวมทั้งแพทย์ที่ได้เข้าร่วมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ซึ่งผู้วิจัยทำการสัมภาษณ์ด้วยตนเอง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรม SPSS×PC โดยสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย การทดสอบค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ การวิเคราะห์ค่า (T-test) เพื่อทดสอบความแตกต่างของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการคัดค้านรัฐบาล ในกลุ่มที่เข้าร่วมและไม่เข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาล และใช้การทดสอบสัมประสิทธิ์ในการกำหนดความน่าเชื่อถือ (Coefficient of reproducibility) สำหรับวิเคราะห์มาตรวัดการเข้าร่วมขบวนการคัดค้านรัฐบาลตามแบบแผนการวัดของกัตต์แมน

สรุปผลการศึกษา

ผลการศึกษาวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย อายุส่วนใหญ่ร้อยละ 69.7 มีอายุต่ำกว่า 30 ปี มีเพียงร้อยละ 12 เท่านั้นที่มีอายุสูงกว่า 41 ปี ส่วนใหญ่จบการศึกษาในระดับที่สูงโดยจบระดับปริญญาตรี ร้อยละ 47.1 ตำแหน่งของกลุ่มตัวอย่างร้อยละ 32.3 เป็นพยาบาลวิชาชีพ และเป็นนักศึกษาพยาบาล นักศึกษาแพทย์ ร้อยละ 13.7, 12.7 ตามลำดับ และพบว่าทัศนคติที่มีต่อรัฐบาล, กลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล และความคาดหวังที่มีต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาล, ความคาดหวังต่อบุคลากรของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมวิชาชีพ และความคาดหวังเกี่ยวกับประโยชน์ และการสูญเสียจากการเข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาล ตลอดจนอิทธิพลการชักจูงของสื่อสารมวลชนมีความสัมพันธ์กับระดับของการเข้าร่วมกิจกรรมของขบวนการทางสังคม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .001 และในการพิสูจน์สมมุติฐาน ได้ผลสรุปดังนี้ คือ

สมมุติฐานข้อที่ 1 บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่มีทัศนคติในทางลบต่อรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่มีทัศนคติในทางบวกต่อรัฐบาล

ผลการทดสอบจากค่า t-test ก็พบว่า ทัศนคติที่มีต่อรัฐบาลของกลุ่มที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมนั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 2 บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่มีทัศนคติที่ดีต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุข ที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาล

ผลการทดสอบจากค่า t-test ก็พบว่า ทัศนคติที่มีต่อกลุ่ม องค์กรที่นำการคัดค้านรัฐบาลของกลุ่มที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคมนั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 3 บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่มีความคาดหวังต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่สูง จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่มีความคาดหวังต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่ต่ำ

ผลการทดสอบจากค่า t-test ก็พบว่า ความคาดหวังต่อความสำเร็จในการคัดค้านรัฐบาล ของกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคม มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 4 บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่มีความคาดหวังต่อบุติกริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมวิชาชีพ ในเชิงสนับสนุนต่อการคัดค้านรัฐบาลจะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขที่มีความคาดหวังต่อบุติกริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมวิชาชีพในเชิงต่อต้านต่อการคัดค้านรัฐบาล

ผลการทดสอบจากค่า t-test ก็พบว่า ความคาดหวังต่อบุติกริยาของคนในครอบครัว เพื่อนร่วมวิชาชีพ ของกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคม มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 5 บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่มีความคาดหวังเกี่ยวกับประโยชน์ในการคัดค้านรัฐบาล จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่าบุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่มีความคาดหวังเกี่ยวกับการสูญเสียประโยชน์ในการคัดค้านรัฐบาล

ผลการทดสอบจากค่า t-test พบว่าความคาดหวังเกี่ยวกับประโยชน์และการสูญเสียจากการเข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาล ของกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมฯ และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคม นั้นมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 6 บุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขที่ได้รับอิทธิพลจากการชักจูงจากสื่อสารมวลชนที่เสนอข่าวสารการคัดค้านรัฐบาลในระดับสูง จะเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่า บุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขที่ได้รับอิทธิพล จากการชักจูงจากสื่อสารมวลชนที่เสนอข่าวสารการคัดค้านรัฐบาล ในระดับต่ำ

ผลการทดสอบจากค่า t-test ก็พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมขบวนการทางสังคม และกลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมขบวนการทางสังคม ได้รับอิทธิพลของการชักจูงจากสื่อสารมวลชนแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

สมมุติฐานข้อที่ 7 แบบแผนการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุขเป็นไปตามแบบแผนของกัตต์แมน

ผลจากการคำนวณค่าสัมประสิทธิ์ ในการกำหนดการทํานายของแบบวัดที่ใช้วัดพบว่ค่าสัมประสิทธิ์ในการกำหนดการทํานาย (Coefficient of reproducibility) มีค่าเท่ากับ .8412 ซึ่งค่าดังกล่าวต่ำกว่า 0.9 จึงไม่ถึงว่ามีอำนาจในการกำหนดการทํานาย ดังนั้นสรุปได้ว่าแบบแผนการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของกลุ่มตัวอย่าง ไม่มีลักษณะแบบแผนคะแนนสะสมตามมาตรวัดของกัตต์แมน

นอกจากนี้แล้วพบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมของบุคลากรทางการแพทย์ และสาธารณสุข ยังเกี่ยวข้องกับความรู้สึกไม่พึงพอใจ (Grievances) ต่อรัฐบาล, โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political opportunity structure) ,อุดมการณ์ และการตระหนักในผลประโยชน์ของกลุ่ม และการระดมทรัพยากรของขบวนการทางสังคมด้วย

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า ขบวนการทางสังคมในกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 เป็นการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นนอกระบบสถาบันทางการเมืองปกติ (Non-institutionalized political action) ซึ่งมีพื้นฐานของการเกิดจากความรู้สึกไม่พึงพอใจ และอุดมการณ์ที่เป็นเป้าหมายที่ชัดเจน โดยมีจุดมุ่งหวังที่จะก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนการจัดระเบียบแบบแผนทางสังคมการเมืองใหม่เพื่อสู่ความเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น ภายใต้กระแสความคิดวัฒนธรรมแบบประชาธิปไตย และเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขโครงสร้างทางสังคมการเมืองที่ผูกขาด และมีการจำกัดเสรีภาพของประชาชนจากรัฐบาล อีกทั้งมีความหลากหลายของกลุ่มผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

นอกจากนั้น ขบวนการทางสังคมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ยังสะท้อนออกมาในรูปแบบที่หลากหลาย อาทิ การจัดชุมนุมทางการเมือง, การจัดสัมมนาอภิปราย, การสื่อสารผ่านสื่อมวลชนต่างๆ ตลอดจนการใช้สื่อต่างๆ เพื่อแสดงถึงความต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสู่เป้าหมาย หรืออุดมการณ์อันเดียวกันดังนั้นปรากฏการณ์ในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 จึงไม่ใช่เพียงการชุมนุมประท้วงทางการเมือง แต่เพียงอย่างเดียวเช่นที่บางกลุ่มให้ความสนใจ หากแต่มีความหลากหลายของกิจกรรม และมีเป้าหมายหรืออุดมการณ์ที่ชัดเจนมีลักษณะของการเป็นขบวนการทางสังคม ดังนั้นการพิจารณาเพียงมิติของการชุมนุมประท้วงทางการเมือง แต่เพียงประการเดียว โดยไม่มองถึงมิติทางสังคม ความเป็นมาในเชิงประวัติศาสตร์ของขบวนการจึงเป็นการมองที่ไม่รอบด้านและอาจจะนำไปสู่ความเข้าใจ และข้อสรุปที่ผิดพลาดได้เช่นกัน

ถึงแม้ว่าเป้าหมายของขบวนการทางสังคมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 จะมุ่งให้เกิดการปรับเปลี่ยน, การจัดระเบียบแบบแผนทางสังคมการเมืองใหม่ แต่ผลของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีเพียงในระดับหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือได้ก่อให้เกิดการปรับปรุ้งแก้ไขกฎระเบียบปกติกาของระบบการเมือง (รัฐธรรมนูญ) ในบางประเด็น และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์กรทางการเมือง นั่นคือการเปลี่ยนแปลงคณะรัฐบาล และนำไปสู่การยุบสภาผู้แทนราษฎรเพื่อจัดให้มีการเลือกตั้งขึ้นใหม่ ในวันที่ 13 กันยายน 2535 แต่จากผลการศึกษาก็ทำให้เห็นชัดเจน

ว่าขบวนการทางสังคมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 นั้นได้ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงในขบวนการประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับสมมติฐาน หากแต่ในประเด็น ของความสืบเนื่อง และบรรลุผลมากน้อยเพียงใด เป็นสิ่งที่ควรได้รับการพิจารณา ถึงแม้ว่าบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขที่ได้เข้าร่วมในขบวนการทางสังคม บางส่วนจะได้ประเมินว่า ผลของขบวนการทางสังคมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 นั้นส่งผลไม่มากนักต่อกระบวนการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย แต่ในทัศนะ ของผู้วิจัยก็มองเห็นว่าบทบาทของขบวนการทางสังคมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ก็ได้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างสังคมการเมืองของประเทศไทย ได้มากพอสมควร แม้ว่าจะไม่ถึงขั้นของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมหรือ สถาบันทางสังคมหรือการสร้างกฎเกณฑ์ของสถาบันทางสังคมขึ้นมาใหม่แต่อย่างใด

ปัญหาในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ประสบปัญหาอุปสรรคบางประการที่พอจะสรุปได้ ดังนี้ คือ

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีช่วงระยะเวลาที่ห่างจากเหตุการณ์จริงที่ เกิดขึ้นกว่า 10 เดือน ดังนั้นจึงประสบปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจต่อจุดมุ่งหมาย ในการวัด และการที่เกิดเหตุการณ์อื่นๆ แทรกซ้อนก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่ง อาจส่งผลกระทบต่อการวัดตัวแปรบางประการ ซึ่งผู้วิจัยได้เน้นที่จะทำความเข้าใจกับ ผู้ให้ข้อมูลให้มีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ที่ตรงกัน เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว
2. ด้านการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากการศึกษาวิจัยดังกล่าวเป็น ประเด็นปัญหาที่ละเอียดอ่อน และอาจจะส่งผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูล หรือหน่วยงานจึง ทำให้ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานที่ผู้วิจัยเข้าไปทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเท่าที่ควร ดังนั้นจึงมีความจำเป็นจะต้องอาศัยเงื่อนไข ความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ เพื่อช่วยให้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้ตามวัตถุประสงค์ จึงทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นไปอย่างด้วยความลำบาก และล่าช้ามาก
3. เนื่องจากเหตุการณ์ดังกล่าวเกี่ยวข้องกับประเด็นในทางการเมือง ค่อนข้างสูงซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อหน้าที่การงานในระบบราชการของผู้ให้ข้อมูล ดังนั้นจึงทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เจาะลึก กระทำ ได้ในขอบเขตที่จำกัดขึ้นอยู่กับความร่วมมือและการยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลเป็นสำคัญ จึงมีจำนวนของกลุ่มตัวอย่างที่น้อย อาจจะไม่ครอบคลุม และสามารถเป็นตัวแทน ของประชากรได้ดีเท่าที่ควร
4. แบบสอบถามที่ใช้วัดมีรายละเอียดที่ค่อนข้างมาก และต้องใช้เวลา ในการตอบพอสมควรจึงทำให้ไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากบุคลากรทางการแพทย์

บางส่วนที่มีภาระหน้าที่การงานที่มากอยู่แล้วจนไม่สามารถที่จะให้เวลากับการตอบแบบสอบถามได้เท่าที่ควร

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

1. กรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 มีลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ เป็นการคัดค้านรัฐบาล ที่ผู้คัดค้านเชื่อว่าจะเป็นการทำลายระบอบประชาธิปไตย และเป็นการสืบทอดอำนาจของคณะนายทหาร รสช. เหตุผลที่สำคัญของการเข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาล จึงเกี่ยวข้องกับเรื่องของจิตใจมากกว่าเรื่องของวัตถุและผลประโยชน์ นอกจากนี้ยังเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของกลุ่ม (Collective benefits) ไม่ใช่ผลประโยชน์ของบุคคล (Selective benefits) หรืออาจจะกล่าวอีกนัยหนึ่งคือการที่บุคคลเข้าร่วมการคัดค้านรัฐบาลในระดับที่ลึกมากน้อยต่างกันนั้นเป็นอิทธิพลของแรงจูงใจจากกลุ่ม (Collective motives) ไม่ใช่แรงจูงใจของบุคคล (Selective motive) ซึ่งคล้ายคลึงกับผลการวิจัยของ Klandermans (1984:591) ที่พบว่า แรงจูงใจจากกลุ่มนั้นมีบทบาทต่อความเต็มใจเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมาก แม้ว่าแรงจูงใจด้านอื่นๆ จะมีส่วนอยู่บ้างก็ตาม

2. ผลการวิจัย พบว่าอิทธิพลของการชักจูงจากสื่อสารมวลชน มีความสัมพันธ์กับระดับของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมค่อนข้างมาก ดังนั้นในทางการศึกษาครั้งต่อไป ควรที่จะให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าว โดยการแสวงหาระเบียบวิธีการที่จะศึกษาให้ชัดเจนและทำการศึกษากับกลุ่มประชากรที่มีคุณลักษณะที่หลากหลายมากกว่านี้ด้วย

3. การศึกษาเรื่อง ระดับความลึกของการเข้าร่วมขบวนการทางสังคม ในกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พบว่าบุคลากรทางการแพทย์และสาธารณสุขส่วนใหญ่เข้าร่วมกิจกรรมการคัดค้านฯ ในระดับความลึกที่ต่ำ ผู้วิจัยเห็นว่าอาจจะเกี่ยวข้องกับวิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง และมีข้อจำกัดในการศึกษาที่เน้นเฉพาะหน่วยของการวิเคราะห์ในระดับบุคคลเท่านั้น จึงไม่สามารถครอบคลุมไปถึงรูปแบบของกิจกรรมการเข้าร่วมในลักษณะของกลุ่มหรือองค์กรได้ ดังนั้นการศึกษาครั้งต่อไป ควรจะศึกษาจากประชากรในหลายๆ ระดับทั้งระดับบุคคลทั่วไป สมาชิกระดับนำที่มีบทบาทสูง รวมทั้งระดับขององค์กร เพื่อที่จะทำให้พบความแตกต่างของระดับการเข้าร่วมขบวนการทางสังคมมากกว่านี้ แต่ก็ต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับกรอบทฤษฎีที่ใช้ด้วย

4. ผลการศึกษา ได้แสดงให้เห็นถึงทัศนคติและความคาดหวังของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีความเห็นพ้องต่อผลประโยชน์ของกลุ่ม คือ มีความคิดเห็นที่ตรงกันว่า จะต้องให้นายกรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่ง และให้มีการแก้ไขรัฐธรรมนูญ

จึงเป็นประเด็นที่นำไปความสนใจว่าความคิดเห็นที่เห็นพ้องกันนั้น เป็นผลจากการชักจูงของข่าวสารข้อมูล และกระบวนการระดมความเห็นพ้องกัน (Consensus mobilization) ของกลุ่ม องค์การที่นำการคัดค้านรัฐบาล หรือเป็นความพร้อมทางความคิดของประชาชนในทางการเมืองอยู่แล้ว แต่บทบาทของกลุ่มองค์การที่นำการคัดค้านรัฐบาลเป็นเพียงตัวกระตุ้นเท่านั้น

5. การศึกษาขบวนการทางสังคมในกรณีเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 เป็นการศึกษาเพื่อพยายามค้นหาเชื่อมโยงเหตุ ปัจจัยด้านต่างๆ ภายใต้ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น ซึ่งมีข้อจำกัดในการศึกษาขบวนการที่จะต้องใช่วิธีการศึกษาอย่างต่อเนื่องจริงจัง ดังนั้นหากจะมีการศึกษาวิจัยปรากฏการณ์ทางสังคมในลักษณะของขบวนการทางสังคม ที่มีลักษณะเดียวกันนี้ จึงควรให้ความสำคัญที่จะให้ความสำคัญกับประเด็นเชิงกระบวนการและ โครงสร้างของขบวนการทางสังคม

6. สำหรับการศึกษาวิจัยในอนาคตที่พึงให้ความสนใจคือ ความสัมพันธ์และความต่อเนื่องของขบวนการทางสังคมในเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม กับขบวนการทางสังคมอื่นๆ ภายใต้กระแสวัฒนธรรมประชาธิปไตยร่วมสมัย อาทิ ขบวนการสิทธิสตรี ขบวนการสิทธิพลเมือง ฯลฯ